Наталія ЛОБАС-ДАНИЛИХА

МАЙНОВІ РОЗРАХУНКИ ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ІЗ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ З ПОЛЬЩІ У 1944–1950-х РОКАХ

(На матеріалах західних областей України)

Згідно з Угодою між урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного Визволення від 9 вересня 1944 р., українцям, котрих мали евакуювати з території Польщі, передбачалося повернути "залишене [...] рухоме і нерухоме майно" за його страховою оцінкою 1939–1940 рр., виділити їм "на новому місці озимі посіви [...], ділянки землі в розмірах не менше фактичного землекористування до евакуації, однак не більше 15 га на одне господарство [...]; безземельним селянам [...], при їх бажанні, наділити землі на загальних підставах у таких розмірах на одне господарство: у Дрогобицькій області – до 7 га [...]; у Львівській області – до 7 га [...]; у Станіславській області – до 7 га [...]; у Тернопільській області – до 7 га [...]; у Волинській області – до 10 га [...]; у Рівненській області – до 10 га. Відпуск сільгосппродуктів [...] здійснюється в місцях поселення на Україні із ближчих заготівельних пунктів і безплатно після пред'явлення належним чином оформлених документів і рознарядки обласних заготівельних пунктів". Крім того, "в УРСР позика (5 000 крб.) видається кожному евакуйованому господарству через сільгоспбанк [...]; позика повертається протягом 4–5 років рівними частинами"[1]. Перевезення "евакуйованих" українців із території Польщі в УРСР, а також подальше їх розселення і побутове влаштування брав на себе уряд УРСР. Для цієї "надзвичайно важливої і відповідальної роботи"[2] рішенням РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 23 вересня 1944 р. (№ 1261) було утворено Управління при РНК УРСР у справах евакуації та розселення польського й українського населення, яке очолив В. Іванов. При виконкомах обласних Рад депутатів трудящих створювались обласні відділи, в обов'язки яких покладалися практичне здійснення евакуації та розселення. У жовтні 1944 р. такі Відділи були створені в усіх областях розселення депортованих із Польщі, зокрема у Львівській, Дрогобицькій, Тернопільській, Станіславській, Рівненській та Волинській областях[3]; всього в Україні – 13 відділів. Штатний склад кожного відділу становив три особи.

Багато урядових дій, пов'язаних із переселенням українців, переводилося в режим таємності. Так, 4 січня 1945 р. начальник Управління В. Іванов надіслав в облвиконкоми розпорядження про переведення в режим таємності всього листування, яке стосувалося переселення, що свідчило про усвідомлення урядом

[1] Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи. Матеріали. Спогади: У 3-х т. Львів, 1996. Т. 1. С. 297, 298, 302, 304.

[2] *Ткачов С.* Польсько-український трансфер населення 1944–1946 рр. Тернопіль, 1997. С. 34–35.

[3] Там само. С. 37; Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. Р-919, оп. 1, спр. 2, арк. 10; Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. Р-654, оп. 1, спр. 6, арк. 1–25.

© *Лобас-Данилиха Н., 2006*

складності і делікатності цього процесу. 3 липня 1947 р. спеціальним наказом РНК УРСР заборонялося допускати працівників районних фінансових відділів і районних уповноважених Міністерства заготівлі із числа переселенців із Польщі в архів для перевірки майнових описів[4].

Нашвидкоруч створений відповідний кадровий апарат для врегулювання справ, пов'язаних із переселенням людей, відразу виявив свою "безпорадність і некваліфікованість", що негативно позначилося на подальшій його роботі[5]. Скажімо, частину цих працівників згодом звільнили за службові "промахи" та аморальну поведінку[6], інша ж частина була неспроможна зробити належний опис майна переселенців через своєю малограмотність. У характеристиках з особових справ відповідних функціонерів зазначено: "Освіта початкова". Документація велася переважно російською мовою, що також негативно позначилося на якості звітів про хід розселення та облаштування переселенців, зокрема у статистичних підрахунках. Такі звіти обласні відділи повинні були подавати в РНК два рази на місяць (кожного 1 та 15 числа)[7], а райвиконкоми мали інформувати про це облвиконкоми щоп'ятого дня[8]. Насправді ж звітність часто "не поступала"[9] у зв'язку з "неправильними даними"[10], чи з тієї причини, що "відділ переселення заплутався у своїх справах"[11].

Про втрату контролю над розселенням депортованих із Польщі в Україні свідчать окремі постанови Ради Міністрів та місцевих відділів переселення. Скажімо, спершу близько 70 % переселенців планувалося розселити у східних областях України, але вже у травні 1945 р. було прийнято рішення розселити у західних областях України 30 000 родин[12], а в червні 1946 р. – аж 42 184 родини[13]. Постанова Ради Міністрів УРСР причину збільшення прийому й облаштування переселенців у західних областях України пояснювала так: "Враховуючи наявність вільних житлових будинків і господарських споруд у західних областях УРСР, які залишили польські громадяни [...], та зважаючи на бажання значної частини українського населення". При розселенні українців із Польщі уряд УРСР був змушений відмінити власну попередню постанову про заборону евакуйованим поселятись у п'ятидесятикілометровій прикордонній смузі Дрогобицької, Станіславської, Львівської та Волинської областей[14].

---

[4] Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. Р-249, оп. 1, спр. 14, арк. 13.

[5] *Білас І.* Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Київ, 1994. С. 215.

[6] Нариси з історії дипломатії України / Під ред. В. Смолія. Київ, 2001. С. 533.

[7] *Ткачов С.* Польсько-український трансфер... С. 10, 17, 36.

[8] Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. П-3, оп. 1, спр. 38, арк. 43 зв.

[9] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 3, арк. 59; ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 8, арк. 8.

[10] ДАЛО, ф. П-5001, оп. 7, спр. 4, арк. 30.

[11] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 29, арк. 307. У зв'язку з очевидною плутаниною у статистичних джерелах нині важко встановити точні дані про кількість переселенців на конкретних етапах їх евакуації та облаштування.

[12] ДАЛО, ф. П-3, оп. 1, спр. 145, арк. 39.

[13] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 8, арк. 23.

[14] Там само. Арк. 24.

Після офіційного припинення евакуації українців із Польщі в липні 1946 р. міграційний рух на території України не припинився. Велика кількість мігрантів поверталася зі східних областей, де умови проживання були дуже важкими, і стихійно шукала притулку у західних. Наприкінці 1946 – початку 1947 рр. у західних областях України вже проживало 87 532 родини евакуйованих (див. *табл. 1*), а наприкінці 1947 – початку 1948 рр. – 97 925 родин (див. *табл. 2*). Для порівняння: тоді з Польщі переселилися 122 622 родини[15].

Табл. 1. Розселення депортованих українських родин у західних областях України на початку 1947 р.[16]

Область	**Кількість родин**
Рівненська	8 596
Дрогобицька	9 394
Львівська	16 384
Станіславська	7 444
Тернопільська	33 628
Волинська	13 086
Разом	88 532

Табл. 2. Розселення депортованих українських родин у західних областях України наприкінці 1947 – початку 1948 рр.[17]

Область	**Кількість родин**
Рівненська	10 719
Львівська	18 424
Дрогобицька	11 179
Станіславська	7 645
Тернопільська	35 106
Волинська	14 852
Разом	97 925

[15] Депортації... Т. 1. С. 176

[16] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 17, арк. 4; ДАЛО, ф. П-5001, оп. 8, спр. 48, арк. 1; ф. Р-2022, оп. 1, спр. 5951, арк. 9; ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 10, арк. 157; ДАТО, ф. Р-1833, оп. 4, спр. 83, арк. 1; ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 3, арк. 87.

[17] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 29, арк. 179; ДАЛО, ф. П-3, оп. 3, спр. 445, арк. 142; ф. П-5001, оп. 8, спр. 48, арк. 4; ДАІФО, ф. Р-249, оп.1, спр. 16, арк. 205; ДАТО, ф. Р-1833, оп. 2, спр. 101, арк. 40; ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 2, арк. 132.

Значна частина українців переселилася сюди самовільно. Більше того, 50 % опитаних переселенців повідомили, що в ці роки вони змінили місце проживання декілька разів. Конкретні дані засвідчують, що у Волинську область депортовані з Польщі прибули переважно в 1947 р., у Рівненську – в 1948 р. (див. *табл. 3*). Свого часу аналогічного висновку дійшли такі дослідники, як Степан Макарчук і Володимир Кіцак[18]. До 1 січня 1948 р. у Рівненську область прибуло зі східних областей України 7 690 позапланових родин[19].

Табл. 3. Розселення депортованих українських родин у Рівненській і Волинській областях у 1945–1955 рр.[20]

Область	План переселення	Роки				
		1946	1947	1948	1950	1951–1955
Рівненська	2 000	8 667	8 596	10 719	10 595	9 425
Волинська	5 500	10 341	14 752	14 852	14 703	13 273

До 6 травня 1948 р. у Волинську область прибуло 6 616 запланованих родин, а зі східних областей України сюди переселилося 8 009 родин[21]. Станом на 20 лютого 1948 р. у Станіславську область прибула 7 341 родина, з них – 644 родини самовільно. Крім того, 255 родин ще не встигло зареєструватися[22]. Наприкінці 1947 р. у Львівську область переселилися 18 424 родини, з них 3 660 родин повернулось із східних областей[23]. Тоді ж у Дрогобицьку область з 9 654 родин 752 прибули зі східних областей України[24]. До 1 травня 1947 р. у Тернопільській області поселилося 34 117 родин, з них 2 269 прибуло зі східних областей[25].

Отже, станом на 1948 р. близько 80 % українців із Польщі оселилося у західних областях України. Найгострішою із проблем, з якими зіткнулись переселенці в УРСР, була проблема житла. Депортованих передбачалося поселити переважно

[18] *Макарчук С.* Розміщення та побутове влаштування переселенців з Польщі в Україні у 1944–1947 рр. // Збірник кафедри української преси. Львів, 2000. Вип. 3. С. 180; *Кіцак В.* Розселення українців Польщі в УРСР (1944–1947). Переселення їх із південних та східних областей в Західну Україну // Альманах "Молода нація". Київ, 2000. С. 116.

[19] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 26, арк. 31.

[20] ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 3, арк. 13, 20; спр. 7, арк. 123; спр. 2, арк. 132; оп. 2, спр. 30, арк. 21; спр. 84, арк. 353; ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 7, арк. 41; спр. 17, арк. 4; спр. 29, арк. 170; спр. 95, арк. 95, 184.

[21] ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 2, арк. 84.

[22] ДАІФО, ф. Р-295, оп. 5, спр. 294 б, арк. 2.

[23] ДАЛО, ф. П-3, оп. 2, спр. 120, арк. 92.

[24] Там само. Ф. П-5001, оп. 8, спр. 48, арк. 23.

[25] ДАТО, ф. Р-1833, оп. 4, спр. 83, арк. 1.

у будинках поляків, котрі евакуйовувалися із західних областей УРСР. Таких було 746 993 особи. Вони залишили в доброму стані 73 379 будинків і 57 657 квартир[26]. З цього приводу в одному з документів Управління від вересня 1947 р. зазначено: "Прибуло у [...] західні області 93 тис. українських сімей, з котрих 65 тис. 638 отримали окремі будинки, і біля 7 тис. – квартири або кімнати, 470 сімей переселенців зовсім не забезпечені житлом при наявності невикористаного переселенського житлового фонду"[27]. Так, у 1946 р. у Львівську область прибуло 15 765 українських родин, з них житло на селі отримало 13 018 родин, квартири у містах – 2 147, а в порядку "ущільнення" розселили 1 442 родини[28]. Тільки в Олеському районі зі 654 родин переселенців 78 проживало у стодолах[29]. Частина депортованих із Польщі мешкала у коморах (Куликівський район)[30]. Аналогічна ситуація спостерігалася у Бібрському та Винниківському районах[31]. У Щирецькому районі 174 родини проживали по 2-3 сім'ї в одній хаті[32].

У 1946 р. у Тернопільській області з 32 446 родин, котрі сюди прибули, житло отримали 27 784, а 4 698 сімей поселилося у сусідів[33].

До 1 жовтня 1946 р. у Станіславській області з 7 444 родин будинки отримали 5 723, квартири – 566[34]. Тоді ж у Рівненську область прибуло 2 590 запланованих переселенських сімей, яких забезпечили житлом на 100 %, а з 5 814 позапланових родин-переселенців отримали житло лише 310 (5,2 %)[35].

Станом на 15 грудня 1946 р. у Волинську область прибуло 13 086 українських родин, з них забезпечили окремими будинками 2 671, решта проживала на квартирах у місцевого населення[36].

До 11 листопада 1946 р. у Дрогобицьку область прибуло 9 394 сімей, з них окремі будинки і квартири отримали 8 893 родини, решта проживала у місцевого населення, зокрема і в господарських приміщеннях[37].

Як засвідчують архівні матеріали і підтверджують самі переселенці, у 1944-1947 рр. основними причинами сповільнення темпів побутового влаштування переселенців із Польщі у західних областях України були:

відсутність матеріальних умов, передусім достатньої кількості житлових приміщень для поселення в них великої кількості переселенців;

---

[26] *Ткачов С.* Польсько-український трансфер... С. 91–92.

[27] Переселення поляків та українців 1944–1946 рр. Невідомі документи з архівів спеціальних служб: У 2-х т. Варшава; Київ, 2000. Т. 2. С. 948.

[28] ДАЛО, ф. П-3, оп. 1, спр. 421, арк. 125.

[29] Там само. Ф. Р-221, оп. 2, спр. 8, арк. 5.

[30] Там само. Ф. Р-1350, оп. 2, спр. 8, арк. 175.

[31] Там само. Арк. 90; спр. 14, арк. 31.

[32] Там само. Ф. П-3, оп. 1, спр. 336, арк. 71.

[33] ДАТО, ф. Р-1833, оп. 4, спр. 83, арк. 2.

[34] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 10, арк. 157.

[35] ДАРО, ф. Р-204, оп. 2, спр. 327, арк. 2, 3.

[36] ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 3, арк. 87.

[37] ДАЛО, ф. П-5001, оп. 7, спр. 17, арк. 39.

масова втеча переселенців зі східних областей України у західні вже від осені 1945 р., що ускладнювало як їхнє побутове облаштування, так і працевлаштування;

великі втрати житлового фонду, особливо у Рівненській і Волинській областях, внаслідок воєнних дій. Тільки у Львівській області тоді було зруйновано 26 000 хат[38];

небажання поляків евакуйовуватися з України[39], у зв'язку з чим багато переселенців проживало тривалий період разом з поляками в одному приміщенні або ж очікувало черги на поселення у непристосованих до проживання господарських, службових та інших приміщеннях;

запровадження грошового розрахунку за проживання у наданих переселенцям житлових приміщеннях[40];

"факти масового руйнування будинків переселенського фонду місцевими жителями, часто так, що і сліду не залишалося не тільки від окремих хат, а й деяких хуторів і сіл"[41], передача багатьох таких будинків різним установам та організаціям[42];

відмова переселенців поселятися у будинках репресованих чи вивезених українських родин[43];

вимога переселенців, щоб їх поселяли у будинках депортованих поляків, а у Рівненській і Волинській областях – очікування на будинки чехів, виїзд котрих у Чехословаччину затримувався;

природне небажання українців із Польщі розселятися у північних районах Рівненської області, їх намагання влаштуватися у південних районах цієї області[44];

вимога оплатити різницю вартості будинків у місцях поселення з вартістю залишених у Польщі (за документами)[45];

відсутність у багатьох переселенців відповідних документів на здані і залишені в Польщі майно та землю, що часто було спричинене суворими умовами їх видворення з попередніх місць проживання;

недоліки управлінської роботи справою роздачі і закріплення житлового фонду за переселенцями, коли багато будинків евакуйованих поляків передавали в користування різним організаціям і установам чи помилково закріплювали за кількома сім'ями одночасно[46].

---

[38] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 9, арк. 64; ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 95, арк. 185; ДАЛО, ф. Р-221, оп. 2, спр. 916, арк. 35–36.

[39] ДАЛО, ф. Р-221, оп. 2, спр. 205, арк. 145; ДАРО, ф. Р-204, оп. 2, спр. 386, арк. 31.

[40] ДАЛО, ф. П-3, оп. 1, спр. 239, арк. 81, 76;

[41] Переселення поляків та українців 1944-1946 рр... С. 950; *Ткачов С.* Польсько-український трансфер... С. 96; ДАЛО, ф. П-5001, оп. 7, спр. 2, арк. 154; ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 21, арк. 13.

[42] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 80, арк. 68.

[43] ДАЛО, ф. Р-1350, оп. 2, спр. 8, арк. 953; ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 3, арк. 87; ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 26, арк. 32.

[44] ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 8, арк. 67; ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 6, арк. 67; спр. 7, арк. 48; спр. 64, арк. 96.

[45] ДАРО, ф. Р-204, оп. 2, спр. 368, арк. 31.

[46] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 8, арк. 20.

Неодноразові постанови Ради Міністрів і Відділу переселення (останній приєднали до складу Міністерства сільського господарства і заготівель УРСР у 1953 р.[47]) про термінове закінчення розрахунків із переселенцями свідчили про складність і незавершеність життєвих проблем переселенців. Ще в 1954 р. фіксувались випадки "виключно поганого забезпечення житловими будинками переселенців у Рівненській і Волинській областях"[48]. У 1953 р. у Волинській області з 15 516 сімей 98 проживало у землянках[49]. Станом на 1 січня 1957 р. тут же невлаштованим було 196 родин переселенців[50]. Схожа ситуація спостерігалася у 1954 р. і в Рівненській області, де з 10 817 родин не було влаштовано 120[51]. Причиною такого стану Рада Міністрів вважала "не приділення достатньої уваги питанню завершення господарського влаштування відділами переселення [...], які протягом шести місяців жодного разу не інформували Головне управління". Крім того, після грошової реформи 1947 р. самі переселенці відмовлялися проводити майнові розрахунки у співвідношенні 1 10[52]. Хоч згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР від 11 серпня 1948 р. передбачалося: "У тих випадках, коли розрахунки з переселенцями не були визначені до 16 грудня 1947 р., ці суми належать до оплати по номіналу, тобто "рубль за рубль", стосовно ж розрахунків по незареєстрованих описах майна, розрахунки повинні проводитися незалежно від того, чи вони були зареєстровані раніше"[53].

Масові скарги поступали від переселенців до Ради Міністрів про відмову місцевої влади закріпити за ними будинки [54]. Неохоче виконувалася Постанова Ради Міністрів від 1948 р. про звільнення всіх будинків переселенського фонду, незаконно зайнятих організаціями[55]. В особливо важких умовах опинилися переселенці, котрі не мали опису майна. Цим родинам мали надаватися держфондівські будинки в кредит до семи років[56]. Однак траплялися випадки, коли їх виселяли з будинків. Затягувалися розрахунки також з тими переселенцями, котрі здали описи майна ще в 1946 р. Багато з них не отримали розрахунків до 1951 р.[57] У Рівненській і Волинській областях масово траплялися випадки відмови переселенців від розрахунку грішми, взамін на закріплення за ними будинків чеських колоністів[58]. В архівних справах наявні факти, які засвідчують, що за спалене майно (приватні ліси, сади) переселенцям в УРСР спочатку

[47] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 80, арк. 53.
[48] ДАВО, ф. Р-919, оп. 2, спр. 66, арк. 48.
[49] Там само. Арк. 452.
[50] Там само. Арк. 64.
[51] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 119, арк. 28–29.
[52] ДАВО, ф. Р-919, оп. 2, спр. 84, арк. 26, 85; спр. 47, арк. 344.
[53] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 18, арк. 205.
[54] Там само. Спр. 3, арк. 13; спр. 48, арк. 121; спр. 4, арк. 4.
[55] Там само. Ф. Р-654, оп. 1, спр. 18, арк. 309; спр. 2, арк. 3; ДАЛО, ф. Р-221, оп. 2, спр. 928, арк. 178.
[56] ДАВО, ф. Р-919, оп. 2, спр. 30, арк. 30; ДАЛО, ф. Р-2045, оп. 1, спр. 253, арк. 3.
[57] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 64, арк. 92.
[58] Там само. Ф. Р-204, оп. 3, спр. 122, арк. 1.

сплачували їхню вартість грішми, а згодом фінансові органи вимагали повернення цих коштів через суд. Притому вдавалися до опису майна переселенців і вилучали його за неповернуті суми[59].

Повільними темпами зводилося нове житло для переселенців. Так, у Рівненській області планувалось побудувати 4 000 будинків, але станом на 1947 р. звели лише 357 будинків, станом на 1954 р. – 1 925 будинків та ще споруджували 128[60]. У 1946–1947 рр. у Станіславській області для переселенців не звели жодного будинку[61]. У Волинській області план будівництва становив 7 961 споруду, а з наміченого в 1946 р. звели лише 138 будинків, у 1947 р. – 907 і ще споруджували 297[62]. При відсутності засобів переселенці переважно відмовлялися від будівництва житла, а претендували на готові будинки[63]. Починаючи з 1948 р., у Раду Міністрів та Управління переселення надходили скарги від депортованих (особливо з Рівненської і Волинської областей) про виселення з виділених раніше їм будинків – за те, що вони не є членами колгоспів[64]. Повільно працювали райфінвідділи, які повинні були сплатити різницю у тих випадках, якщо вартість залишеного у Польщі будинку і майна перевищувала вартість одержаної компенсації в Українській РСР.

В одній з урядових постанов узагальнювалося, що станом "на 1 травня 1947 р. із врахованих переселенських сімей проведені розрахунки з 59 803 сім'ями, котрим виплачено виключно зернопродукти, а з 42 % переселенських сімей ще не проведені розрахунки"[65].

Розрахунки за землю з переселенцями були встановлені за максимальною нормою не більше 15 га: "Враховуючи великі труднощі в задоволенні землею селянського населення, що евакуюється з Польщі, – зазначалось в одному з урядових розпоряджень, – вважаємо необхідним пояснити [...] п. 5 інструкції по здійсненню Угоди уряду УРСР з ПКНВ [...], що сім'ї, в яких був розмір землекористування в Польщі до їх евакуації на територію УРСР, у жодному разі не можуть бути наділені землею більше норм землекористування, встановлених для кожного району західних областей. Необхідно мати на увазі, що гранична норма до 15 га встановлена тільки для деяких районів Волинської, Станіславської і Рівненської областей"[66]. На початку 1948 р. у Львівській області з 18 424 родин-переселенців проведено розрахунки за залишене у Польщі майно з 9 282, наділено землею 14 959 родин, видано продукції в порядку компенсації 75 628 цт[67]. Проте

---

[59] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 29, арк. 51.
[60] Там само. Спр. 20, арк. 140; спр. 119, арк. 29–30.
[61] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 9, арк. 30.
[62] ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 8, арк. 101; спр. 3, арк. 87.
[63] ДАЛО, ф. Р-1350, оп. 2, спр. 8, арк. 935.
[64] ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 12, арк. 45, 124.
[65] Переселення поляків та українців 1944–1946 рр... С. 950.
[66] *Ткачов С.* Польсько-український трансфер... С. 36.
[67] ДАЛО, ф. П-3, оп. 3, спр. 445, арк. 143.

в ряді випадків розрахунки проводилися вкрай незадовільно. Так, у 1947 р. в Олеському районі Львівської області з 757 родинами переселених не провели жодних розрахунків[68]. У Куликівському районі з 246 родин отримала розрахунок 71[69]. У багатьох скаргах зі Щирецького району йшлося про неможливість отримати зерно, картоплю[70]. У звіті, який стосувався м. Радехова, стверджувалося, що "видана (згідно з документами. – *Н. Л.-Д.*) вся продукція, а фактично навіть 50 % не отримано"[71]. В той час, коли більшість переселенців голодувала, деякі місцеві керівники зловживали владою і видавали зерно місцевому населенню, зокрема у Буському районі, за що голову райвиконкому звільнили із займаної посади[72]. Випадки зловживання владою фіксувалися і в інших областях. Скажімо, у Волинській області секретар Добропільського РК КП(б)У і голова місцевого райвиконкому продали на базарі хліб та інші товари, які призначалися для сімей переселенців[73]. У Рівненській області з 10 360 сімей землю отримали 8 084 (78 %), решта переселенців були "незабезпечені землею, переважно із-за небажання", за озимі посіви компенсацію одержали 4 894 родини, за пред'явлені 2 320 майнових описів розрахунки були проведені з 2 171 родиною[74]. Після грошової реформи 1947 р. депортовані із Польщі відмовлялися здавати майнові описи, щоб не одержувати розрахунки в десять разів менші від номіналу. Більшість переселенців на поставлене органами влади запитання, чому ж вони не здали описів до грошової реформи, відповідали, що не здогадувалися про цю реформу, "не знали" про неї[75]. У Тернопільській області з 33 628 сімей отримали сільгосппродукти 7 839, а за озимі посіви розрахувалися з 24 755 родинами[76]. У Станіславській області з 7 337 родин було проведено розрахунки з 3 900, наділено землею – 4 800 сімей[77]. У Волинській області з 14 748 родин отримали землю 13 508, поступили 9 103 описи майна і проведено розрахунки з 7 285 сім'ями[78].

Незадовільний стан розрахунків урядові постанови пояснювали відсутністю у місцевих органів запасів зернових, відсутністю у деяких районах вільного масиву землі або самовільним захопленням переселенського земельного фонду місцевим населенням, відсутністю описів у переселенців[79]. Примусова колективізація, яка розпочалася у західних областях України в 1948 р., фактично усувала

---

[68] ДАЛО, ф. Р-1350, оп. 2, спр. 8, арк. 212.

[69] Там само. Арк. 234.

[70] Там само. Ф. Р-221, оп. 2, спр. 928, арк. 169-171.

[71] Там само. Ф. Р-1350, оп. 2, спр. 16, арк. 157.

[72] Там само. Ф. Р-221, оп. 2, спр. 205, арк. 75.

[73] *Сергійчук В.* Трагедія українців Польщі. Тернопіль, 1997. С. 297.

[74] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 26, арк. 33.

[75] ДАІФО, ф. Р-295, оп. 5, спр. 294 б, арк. 230.

[76] ДАТО, ф. Р-1833, оп. 4, спр. 83, арк. 2.

[77] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 10, арк. 116.

[78] ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 7, арк. 123.

[79] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 10, арк. 11, 92; спр. 15, арк. 68; ДАЛО, ф. Р-1350, оп. 2, спр. 16, арк. 3; ф. Р-221, оп. 2, спр. 917, арк. 46; ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 3, арк. 10.

компенсацію втрат переселенців землею. За документами місцевих органів управління, затримання розрахунків із переселенцями кожного разу пояснювалося відсутністю коштів. Ще в 1953 р. Рада Міністрів дозволила провести взаєморозрахунки з переселенцями із Польщі і Чехословаччини за описами майна (йшлося про 1 500 господарств). Однак розрахунки з ними затримувалися і надалі, передусім через відсутність коштів[80]. В архівних документах часто йдеться про неспроможність переселенців сплатити позики, надані їм банками терміном на п'ять років для господарських потреб. З цієї причини деякі переселенці втікали в інші області, а сільськогосподарські банки розшукували своїх боржників[81]. Переселенка Софія Мавдрок згадує: "Прийшлось взяти позику у банку [...]; потім поміняли гроші 10 : 1, і 1000 крб. позики, яку брали старими грішми і не встигли сплатити, прийшлося виплатити новими грішми"[82].

У 1947 р. почали звіряти описи майна переселенців (з відповідними копіями, які концентрувалися в Управлінні справами переселення у м. Києві). За результатами перевірки було видано урядову постанову, яка констатувала нібито обман держави багатьма переселенцями і вимагала організації показових судів над ними: "Мають місце акти зловживання з боку переселенців у розрахунках за залишене ними у Польщі майно і сільгосппродукти, що в кінцевому результаті призвело до злочинного розбазарювання значних державних грошових фондів і сільгосппродуктів [...]. Так, у Брюховецькому районі (Львівська область) виявлено 116 підроблених документів, за якими вкрадено у держави 1 323 000 і більше карбованців, і більше 30 тонн зерна. У Городоцькому районі – 83 підроблених акти-описи, за якими видано 355 тонн зернофуражу і продуктів харчування. Крім того, виявлено чотири повністю фіктивних описи, за якими виплачено 216 000 крб. У Краковецькому районі за підробленими описами виплачено 132 тонни продуктів і зерна, у Яворівському районі – 286 тонн зернофуражу, соломи і продуктів. У Яричівському районі – 551 тонна зерна, 66,3 тонни картоплі. У Тернопільській області виявлено 29 підроблених описів, за якими виплачено 255 469 крб. Аналогічні факти обкрадання держави за підробленими документами переселенцями із Польщі і кримінальними елементами мають місце і в інших областях УРСР[83]. [...]. За даними Управління з евакуації (станом. – *Н. Л.-Д.*) на 20 травня 1947 р. виявлено 774 фіктивних документи. Перевіркою виявлено, що у багатьох випадках переселенці вже отримали розрахунок за пред'явленими ними документами, завдячуючи безвідповідальності працівників Управління, отримували дублікати цих документів і, переїжджаючи в іншу область чи район, знову отримували гроші та

[80] ДАВО, ф. Р-919, оп. 2, спр. 66, арк. 106.

[81] ДАТО, ф. Р-1833, оп. 5, спр. 118, арк. 8; ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 31, арк. 206, 397; ДАВО, ф. Р-919, оп. 1, спр. 2, арк. 84; спр. 9, арк. 27, 28, 29.

[82] Зап. 23. 01. 2000 р. у м. Львові від С. Мавдрок, 1932 р. народж.

[83] Переселення поляків та українців 1944–1946 рр... С. 938; ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 3, арк. 105; ДАІФО, ф. Р-229, оп. 1, спр. 8, арк. 30, 36, 39.

зернопродукти"[84]. Урядова постанова відзначала: "Всі виявлені підроблені документи нами направляються в прокуратуру. [...]. Необхідно організувати показові суди з виїздом на місця"[85].

Тяганина розрахунків із переселенцями фіксується у документах державних архівів до другої половини 1950-х рр. (у Волинській області – до 1957 р.). Хоча ще в 1956 р. Волинський облфінвідділ інформував завідувача переселенського відділу про те, що розрахунки з переселенцями "закінчено остаточно в 1955 р."[86], насправді ж навіть до 1 січня 1957 р. не було проведено взаєморозрахунків із 48 сім'ями[87]. Станом на 1 грудня 1954 р. у Рівненській області з 10 793 родин залишалося господарськи невлаштованими 153[88]. У 1950 р. у Станіславській області не розрахувалися з 708 родинами переселенців, а наприкінці 1955 р. – зі 125[89]. Станом на 1954 р. у Дрогобицькій області господарськи невлаштованими було 346 родин[90]. Із Львівської області скарги і заяви від переселенців поступали до Управління переселення та Ради Міністрів УРСР до кінця 1960-х рр.[91]

Як засвідчують дані архівних документів, тільки наприкінці 50-х рр. XX ст. уряд УРСР формально закінчив розрахунки з депортованими із Польщі. Ці розрахунки, очевидно, ніяк не могли компенсувати матеріальних збитків переселенцям, а також моральних втрат, зумовлених їх виселенням з рідних осель, повним руйнуванням звичного укладу життя. Розуміється, що і державні органи Української РСР мали обмежені можливості для задоволення навіть мінімальних потреб сотень тисяч переселенців, оскільки під час війни та в повоєнні роки народне господарство зазнало великих руйнувань. Незважаючи на це, абсолютна більшість переселенців залишилася невдоволеною своїм становищем: як з матеріального погляду, так і з морального. Невдоволення спостерігається й досі. Нині дедалі частіше звучать звернення голів переселенських товариств "перевірити стан реалізації зобов'язань уряду республіки про надання депортованим на територію УРСР матеріальної компенсації (особливо тим, що не мали описів майна)"[92]. Очевидним є й інше: сучасна Україна як спадкоємниця Української РСР несе повну моральну і правову відповідальність за ті наруги, які вчинили над переселенцями, і повинна шукати шляхів можливого їх залагодження в наші дні.

---

[84] Переселення поляків та українців 1944–1946 рр... С. 940, 948.

[85] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 8, арк. 36.

[86] ДАВО, ф. Р-919, оп. 2, спр. 84, арк. 53.

[87] Там само. Спр. 47, арк. 57; спр. 84, арк. 53.

[88] ДАРО, ф. Р-654, оп. 1, спр. 119, арк. 45-46.

[89] ДАІФО, ф. Р-249, оп. 1, спр. 30, арк. 11.

[90] ДАЛО, ф. Р-2045, оп. 1, спр. 253, арк. 90-91.

[91] Там само. Ф. Р-1350, оп. 3, спр. 253, арк. 16, 54; спр. 210, арк. 8, 94; спр. 192, арк. 30–31, 148; оп. 1, спр. 105, арк. 33, 34; спр. 118, арк. 48, 54.

[92] Депортації... С. 408.